

Een krachtige leeromgeving

Er worden in de literatuur meerdere omschrijvingen van krachtige leeromgevingen gegeven. Een krachtige leeromgeving wordt hier ruim opgevat als een leeromgeving, waarin getracht wordt de lerenden geleidelijk aan steeds beter in staat te stellen het leren zelfstandig vorm te geven. Ook leerlingen in de niveau 1-opleidingen zullen voorbereid moeten worden op deelname aan de maatschappij, waarbij levenslang kunnen leren van essentieel belang is. Het leren stopt niet bij het verlaten van de school.

Zo'n krachtige leeromgeving kan bereikt worden door gebruik te maken van allerlei gelijkwaardige leeractiviteiten, van het formele, traditionele leren tot en met het ervaringsleren.

Hierna worden de volgende onderdelen van een krachtige leeromgeving verder uitgewerkt:

- de fysieke leeromgeving
- de didactiek
- deskundigheid van docenten

De fysieke leeromgeving

In gesprekken met vmbo-leerlingen, die op dit moment deelnemen aan het niveau 1-traject, is duidelijk te beluisteren dat ze op school goed kunnen werken en leren als ze zich veilig en gekend voelen, zowel door de medeleerlingen als door de docenten. Verder geven ze aan dat ze 'graag willen laten zien wat ze kunnen' en niet steeds 'te horen/ te zien krijgen wat ze niet kunnen'.

De vraag is: "Hoe creëer je zo'n veilige leeromgeving?" Dit kan in ieder geval bereikt worden door het inzetten van docenten met veel begeleidingskwaliteiten. Daarnaast kan ook de inrichting van de fysieke leeromgeving bijdragen aan de realisering van deze veilige leeromgeving.

Op basis van ervaringen van projecten met kwetsbare groepen worden hierna een aantal suggesties voor de inrichting van lokalen gegeven.

Een eigen lokaal

Het hebben van een eigen lokaal wordt vanuit verschillende projecten rond kwetsbare leerlingen geadviseerd. Leerlingen krijgen zo een eigen vertrouwde plek, waar een veilige omgeving makkelijker te creëren is. Optimaal is een lokaal waarin de leerlingen zowel aan de (vak) theorie als aan de praktijk kunnen werken.

Door het geringe aantal leerlingen per niveau 1-opleiding is dit op de meeste scholen niet mogelijk. Een eigen lokaal beperkt zich daarom vaak tot alleen een theorielokaal, waarin de theoretische onderdelen van de opleiding gevolgd worden en waar de begeleiding van de leerling plaatsvindt. Bij de verdere beschrijving van het eigen lokaal hebben we vooral een theorielokaal op het oog, hoewel de richtlijnen ook makkelijk vertaald kunnen worden naar een geïntegreerd theorie-praktijklokaal.

Dit lokaal kan ook gebruikt worden voor het onderwijs aan leerlingen binnen de leerwerktrajecten.

Naast voorstanders van een eigen lokaal zijn er ook tegenstanders. Zo'n lokaal kan volgens de tegenstanders ook stigmatiserend werken en leerlingen te veel geïsoleerd houden van de "harde wereld".

Voor meer informatie zie ook Organisatiemodellen.

Inrichting lokaal

Het lokaal is smaakvol ingericht en heeft een professionele uitstraling. Dit is onder andere te zien aan het gebruik van kleuren en aan aanwezig meubilair en apparatuur.

Betrek de leerlingen ook bij de inrichting van het lokaal. Maak gezamenlijk plannen voor de inrichting of aanpassing van het lokaal. Geef leerlingen bijvoorbeeld een budget om hun lokaal opnieuw in te richten of aan te passen. Hang foto's van leerlingen op hun bpv-bedrijf of werkstukken van leerlingen aan de muur. Planten en bloemen verhogen een prettige werksfeer in het lokaal. Houd het lokaal ook samen schoon en netjes, want het is immers 'ons lokaal'.

Binnen niveau 1-opleidingen wordt meestal gewerkt met individuele leertrajecten. Het lokaal moet daarvoor wel geschikt zijn. Dit betekent dat zo'n lokaal is opgedeeld in verschillende (werk)hoeken. Bijvoorbeeld een

aantal werkplekken met computers voor individueel gebruik, maar ook grotere werkplekken waarin leerlingen kunnen samenwerken. Belangrijk is dat er ook studieplekken zijn waar leerlingen rustig kunnen werken.

Probeer creatief met de indeling van het lokaal in diverse soorten werkhoeven om te gaan. Gebruik bijvoorbeeld halfhoge kasten om werkplekken te creëren.

Er kan in het lokaal ook een grote "stamtafel" staan, op een centrale plek in het lokaal. Aan deze tafel kunnen de groeps gesprekken plaatsvinden of kan groepsinstructie worden gegeven. De stamtafel kan door leerlingen ook gebruikt worden om daaraan zelfstandig de leerstof door te nemen.

Docenten hebben in het lokaal vaak een eigen werkplek. Belangrijk is dat de docent overzicht kan houden over de klas. Dit kan door de docentenwerkplek op een strategische plaats in het lokaal te zetten.

Binnen niveau 1-trajecten heeft men vaak als uitgangspunt dat het meeste schoolwerk gewoon op school wordt gemaakt. Leerlingen hoeven weinig of geen spullen van thuis mee te nemen. In het lokaal wordt dan ruimte gemaakt voor de opslag van materialen van de leerlingen. Boeken, mappen en schriften kunnen allemaal in het lokaal blijven, liefst op een vaste plek per leerling.

Grootte lokaal

Een lokaal voor niveau 1-leerlingen biedt in ieder geval voldoende ruimte. Leerlingen moeten zich makkelijk door dit lokaal kunnen bewegen, zonder elkaar letterlijk of figuurlijk voor de voeten te lopen. Exacte maten zijn niet te geven, maar een algemene richtlijn kan gevonden worden door de financiële bekostiging van twee-leerlingen te vertalen naar lokaalgrootte dat wil zeggen 12 tot 16 leerlingen in een theorielokaal (56 vierkante meter) of praktijklokaal (144 vierkante meter).

De lokaalgrootte moet aangepast worden wanneer er specifieke wensen zijn, bijvoorbeeld het plaatsen van een grotere stamtafel of bijvoorbeeld extra apparatuur.

De didactiek

Een mooi ingericht lokaal draagt bij aan de creatie van een veilige leeromgeving. Nog belangrijker daarvoor zijn de docenten die in dat lokaal de leerlingen begeleiden. Docenten met een gezamenlijk afgesproken didactiek. In deze paragraaf worden de belangrijkste kenmerken van een 'niveau 1-didactiek' beschreven.

Leren door doen

De niveau 1-leerlingen zijn vaak leerlingen met een schoolverleden, waarin ze opvielen (zie onderdeel 'Doelgroep en determinatie'). Het zijn geen leerlingen, die gebaat zijn bij een klassikaal systeem, met de leraar en het bord als middelpunt, waarbij alle leerlingen op hetzelfde moment met dezelfde opdrachten bezig zijn. Het zijn leerlingen met een groot verschil in spanningsboog, die graag leren door te doen. De daadwerkelijke beroepspraktijk staat centraal bij de invulling van het onderwijsprogramma. Leerlingen krijgen opdrachten aangeboden die vanuit hun toekomstige praktijk zeer herkenbaar zijn. Theorie en praktijk zijn daarbij geïntegreerd en de theorie staat ten dienste van de praktijk. Dit houdt onder andere in dat alleen die theorie wordt aangeboden die noodzakelijk is voor een bepaalde vaardigheid of competentie. Het algemeen vormende deel zal zich binnen het gewenste competentiegerichte onderwijs moeten richten naar de relevante beroepspraktijk en geïntegreerd een bijdrage moeten leveren aan de beroepsvoorbereiding.

Diversiteit van activerende werkvormen en samenwerkend leren

Binnen de schoolcomponent wordt een diversiteit van werkvormen gebruikt, waarbij de leerling alleen of in kleine groepjes zelfstandig aan de slag kan. De leerlingen worden uitgenodigd om actief deel te nemen. Gedacht kan worden aan projecten, functionele opdrachten, prestaties, probleemgestuurd onderwijs, en dergelijke. Door opdrachten groepsgewijs uit te voeren middels 'samenwerkend leren' wordt ook de nadruk gelegd op de sociale vaardigheden.

Groepsinstructie blijft voor de doelgroep van niveau 1-leerlingen een bruikbare werkvorm, maar zal niet zo vaak toegepast kunnen worden.

Structuur bieden

Leerlingen zijn gebaat bij een opleiding met een duidelijke structuur. Deze duidelijkheid heeft in principe betrekking op alle aspecten van de opleiding, maar wordt de leerlingen in ieder geval aangeboden met betrekking tot:

- De inhoud en opbouw van de opleiding;
Leerlingen en docenten weten waar ze aan toe zijn. Er ligt een planning voor zowel de korte als de

lange termijn. De leerdoelen zijn voor de leerlingen helder en worden regelmatig met elkaar besproken: waar sta je, waar wil je naar toe en hoe kunnen we dat samen bereiken.

- De lessen en opdrachten;
De leerdoelen zijn vertaald in opdrachten, die ertoe doen. Leerlingen begrijpen waarom het belangrijk is dat ze dit leren, docenten weten dit ook uit te leggen. In de opdrachten zit een uitdaging die tegemoet komt aan de diversiteit in leerstijlen van de leerlingen.
- De procedures gedurende de opleiding;
Bijvoorbeeld doel en functie van een Persoonlijk Ontwikkelingsplan (POP)- en voortgangsgesprekken, wijze van beoordeling bpv, zak- of slaagregeling zullen goed toegelicht moeten worden.
- De vaststelling van leefregels en het naleven van deze regels.

Binnen deze van tevoren aangegeven kaders hebben de leerlingen veel vrijheden en krijgen ze ook een groeiende eigen verantwoordelijkheid. Dit vertaalt zich vaak in een betere inzet en motivatie van de leerlingen. Wanneer ze positieve feedback krijgen in een veilige omgeving, groeit het zelfvertrouwen. De leerlingen merken dat ze meer kunnen en dat motiveert ze om naar meer te vragen. Ze voelen zich serieus genomen en merken dat ze goede resultaten boeken.

Vaststelling leef -en gedragsregels

Op het vaststellen van de leef -en gedragsregels willen we hier kort ingaan. Deze regels worden vaak van bovenaf gedropt in een groep. Ervaring leert dat het samen met de leerlingen opstellen van regels voor rust in de groep kan zorgen. Leerlingen leren elkaar daarna ook aan te spreken op hun gedrag. Hieronder staat een voorbeeld zoals een school dat binnen het kader van 'respect hebben voor elkaar' met leerlingen heeft opgesteld. Een poster met de regels is aan de muur opgehangen en als iemand zich aan iets stoort, dan kan die ernaar verwijzen.

RESPECT

Respecteer jezelf

We gebruiken geen grove taal.

Respecteer elkaar

We behandelen elkaar zoals het hoort. We laten elkaar in zijn of haar waarde. Dat betekent dat je geen woorden gebruikt die je niet voor of over jezelf zou accepteren. Ga op een juiste manier met medeleerlingen en medewerkers om. Leen niet ongevraagd dingen van anderen, pest geen andere leerlingen, maak geen grapjes die ten koste gaan van anderen.

Respecteer afspraken

We houden ons aan alle gemaakte afspraken. Dat betekent dat de jassen bij binnenkomst van de school op de kapstokken worden opgehangen. Petten en mutsen en dergelijke worden afgedaan en mobiele telefoons worden uitgezet. Zorg dat je op tijd komt, maak je werk. We spreken elkaar aan als iemand zich niet aan de afspraken houdt.

Respecteer de werksfeer

We zorgen voor een prettige werksfeer en rustige werkomgeving, zodat eenieder op een prettige wijze kan werken en leren.

Respecteer de ruimte om je heen

We houden alles netjes en schoon in en om het gebouw.

Dit betekent dat je geen rommel op de grond gooit, geen teksten op muren of meubilair schrijft, geen materialen vernielt.

Opstellen van regels is één kant van de medaille. Controle op naleven van de regels is de andere kant. Probeer deze controle ook een verantwoordelijkheid van alle leerlingen te maken.

Eigen verantwoordelijkheid voor leerproces

Leerlingen in het traditionele onderwijssysteem zijn afhankelijk van de docent. Hij bepaalt welke leerstof, wanneer aan bod komt en hij bepaalt in de meeste gevallen het tempo. Leerlingen werken dikwijls voor de docent, omdat hij dat vraagt en niet voor zichzelf. Beloning voor de leerling is het cijfer voor een eindtoets en/of de aandacht van de docent voor de leerling. Eigen initiatieven en afwijkingen van het programma worden lang niet altijd op prijs gesteld. Door juist uit te gaan van de verschillen tussen leerlingen, wordt elke leerling aangesproken op zijn eigen verantwoordelijkheid voor het onderwijs. Samen met de docent wordt het onderwijstraject uitgezet dat het best past bij de leerling. Doelen en werkwijze worden duidelijk en concreet vastgelegd in een 'leercontract' met de leerling. In dat leercontract staat beschreven wat de

leerling in een bepaalde periode moet doen, welke opdrachten in die periode zijn afgemaakt en welke andere activiteiten er van de leerling worden verwacht. Niet alleen de inzet van de leerling wordt in het leercontract vastgelegd, maar ook de bijdrage die de school en docent daarbij zullen leveren.

De leerling is zelf verantwoordelijk voor het traject. Het is zijn onderwijstraject en niet dat van de school of de docent. Natuurlijk moet de leerling goed begeleid worden bij het dragen van deze verantwoordelijkheid. De docent/school heeft daarbij een belangrijke functie. De mate van zelfverantwoordelijkheid zal per leerling verschillen. De begeleider zal deze verschillen ook kennen en zijn arsenaal aan mogelijkheden hieraan aanpassen.

Onderwijstrajecten zullen bijgesteld worden wanneer de leerling meer (of minder) vorderingen maakt dan verwacht. Een opleiding is dan ook nooit af. Er is alleen een eind aan de opleidingsduur. Essentieel blijft ook hier het uitgaan van de ontwikkeling van de individuele leerling. De ene leerling zal verder komen dan de andere leerling, zowel voor wat betreft de vorderingen in het onderwijsprogramma dan de zelfstandigheid en de eigen verantwoordelijkheid.

Voorbeeld van een schooldag

Elke schooldag wordt gestart met werkoverleg of een kringgesprek aan de stamtafel. De dagelijkse organisatie en de wijze van werken van die dag kunnen daarbij besproken worden. Zoals 'wie gaat wat doen' en 'in welke werkhoeke'.

Leerlingen en docent krijgen hierbij ook de mogelijkheid om (aan elkaar) te zeggen, wat ze op het hart hebben. Door ze deze mogelijkheid te bieden, leren ze elkaar steeds beter kennen. Leerlingen leren naar anderen te luisteren en de docent creëert een situatie, waarin leerlingen serieus genomen worden en er aandacht is voor eenieder. De gezamenlijke start biedt ook een mogelijkheid voor een centrale instructie. Sommige scholen gebruiken hierbij als hulpmiddel de drie H's:

- Hart (waar zit je mee, wat heb je op je hart?)
- Hoofd (waar denk je aan of heb je aan gedacht?)
- Hand (wat gaan we vandaag doen?)

Na de start van de dag gaan de leerlingen aan het werk. Dat kan groepsgewijs of individueel. Leerlingen plannen zelf het werk, zodat ze aanspreekbaar zijn op wat ze aan het doen zijn. De docent kan een "serviceronde" maken om te kijken of een ieder met het geplande werk aan de slag kan. Ook kan hij vragen of iemand of een groepje leerlingen even bij hem aan de grote tafel of zijn bureau kan komen. Dat kan voor een uitleg zijn, een gesprek over de bpv, het geven van feedback op het werk of de werkhouding, het doornemen van een presentatie, het voeren van een persoonlijk gesprek.

Het verdient aanbeveling om aan het eind van elke werkdag in het lokaal even een rustmoment in te bouwen, voor een snelle en korte evaluatie van de dag (door leerlingen en docent) en een eventuele vooruitblik op de rest van de week.

Hierbij gebruiken scholen de drie T's:

- Top (wat ging goed?)
- Tip (wat kan verbeterd worden?)
- Tenslotte (wat wil je verder nog kwijt?)

Afstemming binnen -en buitenschools leren

De bpv heeft binnen het niveau 1-onderwijs een belangrijke plaats. De afstemming tussen het binnenschools en buitenschools leren is niet altijd optimaal. De afstemming kan verbeterd worden door betere afspraken te maken met de leerbedrijven, maar de school kan zelf ook meer aandacht besteden aan de begeleiding van het bpv-traject.

Die begeleiding is erop gericht de leerlingen bewuster te maken van de ervaringen, die zij opdoen tijdens de bpv. Daarnaast kan het bijdragen aan een betere verwerking van deze ervaringen. Door de bespreking van de ervaringen kunnen leerlingen veel van elkaar leren. Tenslotte kan de bespreking leiden tot een aanpassing van het programma op school, zodat de leerling de volgende keer beter voorbereid naar zijn bpv-plaats kan gaan.

Zo'n begeleidingstraject heeft de volgende kenmerken:

- uitgevoerd door de docent, die ook de begeleiding van de bpv doet (de schoolbegeleider)
- een niet te grote groep leerlingen, 4 tot 6 leerlingen
- een vast moment (minimaal 1 lesuur) in de week, zo snel mogelijk na de bpv-uren
- een opbouw in het programma
- specifieke aandacht voor de ontwikkeling van sociale vaardigheden van de leerlingen

Voor meer informatie zie ook BPV.

Rooster

Uit de schoolportretten blijkt dat scholen met een niveau 1-opleiding zeer verschillend omgaan met de uren binnen school. Zowel in het totaal aantal lessen op school als de verdeling van die uren over de week. Scholen proberen wel zoveel mogelijk te werken met lesblokken, soms onderbroken door de pauze. Zie verder de schoolbeschrijvingen.

Deskundigheid docenten

Geloof en vertrouwen in groeimogelijkheden leerlingen

Leerlingen verschillen van elkaar; de ene leerling heeft meer in zijn mars dan de andere leerling. Deze verschillen worden geaccepteerd en niet weggelaten. Docenten moeten vooral vertrouwen hebben in de ontwikkelingsmogelijkheden van de leerlingen. Het maximale willen halen uit elke leerling is de grondhouding van de docent, die werkt met niveau 1-leerlingen.

Specifieke bekwaamheden docenten

De docent is binnen de opzet van niveau 1-opleidingen veel meer begeleider dan docent en hij blijft de cruciale factor in het welslagen van het onderwijs. Docenten zullen geselecteerd moeten worden op de volgende kwaliteiten:

- uit overtuiging/gemotiveerd willen werken met deze groep leerlingen
- enthousiast, positief ingesteld en met vertrouwen in de ontwikkelingsmogelijkheden van de leerlingen
- niet alleen vakgericht of prestatiegericht, maar ook gericht op de ontwikkeling van de individuele leerling
- goede kwaliteiten als coach/begeleider
- ruim assortiment van pedagogische en didactische kwaliteiten
- deskundig in het aanleren van sociale vaardigheden
- het geven van de benodigde structuur aan elke leerling
- in staat om avo-vakken te integreren in beroepsvakken (minder handen voor de klas)
- kan omgaan met een grote diversiteit aan leerlingen
- brede belangstelling en deskundigheid in het werkveld van de niveau 1-opleiding

Om deze moeilijke taak uit te kunnen blijven voeren is een goede ondersteuning door de schoolorganisatie noodzakelijk. Ondersteuning in de facilitaire sfeer maar ook de gelegenheid bieden voor nascholing. Goede begeleiding vergt extra tijd van betrokken docenten.

Werken met kernteams

Begeleiding van de leerling is een zaak van alle betrokken docenten. De vorming van kleine kernteams werkt stimulerend, omdat in zo'n setting de begeleiding van de leerlingen een collectieve verantwoordelijkheid kan worden. In zo'n team zijn de begeleidings- en communicatielijnen kort en ligt de beslissingsbevoegdheid laag in de organisatie. Er wordt gewerkt vanuit de ideeën van 'Minder Handen Voor De Klas'. Er is een gezamenlijk plan, waarin men samenwerkt, elkaar consulteert en werkt vanuit gezamenlijke pedagogische uitgangspunten.

Het onderwijs aan niveau 1-leerlingen vergt veel deskundigheden van docenten. Niet elke docent zal over alle bovenstaande deskundigheden beschikken. Bij het samenstellen van het kernteam kan rekening gehouden worden met de benodigde deskundigheden en kunnen de docenten elkaar aanvullen. Een kernteam biedt ook de mogelijkheden tot onderlinge professionalisering.

Het kernteam beschikt, direct of indirect (bijvoorbeeld via de zorgcoördinator), over goede contacten met jeugdhulporganisaties zoals Bureau Jeugdzorg, Riagg, schoolmaatschappelijk werk en dergelijke en heeft soms een verwijfsfunctie. Een gezamenlijke aanpak met de externe jeugdhulporganisaties draagt bij aan het succes van de leerlingen in het onderwijs.